

Ewa Jaska

Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego

DOŚTĘPNOŚĆ I WYKORZYSTANIE TECHNOLOGII INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH

THE AVAILABILITY AND USE OF INTERNET AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN RURAL AREAS

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, wykluczenie cyfrowe, wykluczenie informacyjne, technologie informacyjno-komunikacyjne

Key words: rural areas, digital exclusion, information exclusion, information and communication technologies

Abstrakt. Podjęto próbę przedstawienia dostępności i wykorzystania nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych na obszarach wiejskich. Zdefiniowano determinanty wykluczenia cyfrowego i informacyjnego, aby podkreślić fakt, że sama dostępność do nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych jest czynnikiem różnicującym w coraz mniejszym stopniu obszary wiejskie i pozostałe regiony. Znacznie większe różnice ujawniają się pomiędzy użytkownikami, którzy mają odpowiednie kompetencje i potrafią użyć technologii w sposób przynoszący korzyści a tymi którzy ich nie posiadają. Przeprowadzono analizę danych statystycznych z lat 2010-2014, aby przedstawić zmiany na obszarach wiejskich w zakresie dostępności do komputera i internetu oraz korzystania z internetowych usług komunikacyjnych.

Wstęp

Technologie informacyjno-komunikacyjne są coraz bardziej dostępne i coraz szerzej wykorzystywane w różnych obszarach aktywności społeczno-gospodarczej. Zjawisko to ujawnia się zarówno w perspektywie terytorium, jak i grup społeczno-zawodowych, w tym obszarów wiejskich i rolników. Jednak obecnie dostępność do nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych jest czynnikiem różnicującym w coraz mniejszym stopniu obszary wiejskie i pozostałe regiony. Znacznie większe różnice ujawniają się pomiędzy użytkownikami, którzy mają odpowiednie kompetencje i potrafią użyć technologii w sposób przynoszący korzyści oraz poprawiający ich sytuację życiową a tymi którzy ich nie posiadają.

Material i metodyka badań

Celem artykułu było przedstawienie dostępności i wykorzystania nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych na obszarach wiejskich. Źródłem danych wykorzystanych do realizacji tego celu były informacje GUS. Analiza literatury przedmiotu została wykorzystana do zdefiniowania źródeł wykluczenia społecznego, w tym cyfrowego i informacyjnego. W Polsce monitorowanie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) w gospodarstwach domowych jest realizowane od 2004 roku według metodologii skorelowanej z badaniami prowadzonymi w Unii Europejskiej (UE). Badanie jest realizowane metodą wywiadu bezpośredniego i telefonicznego (ten ostatni zastosowano pierwszy raz w 2014 roku), w którym udział jest dobrowolny. W roku 2014 wprowadzono zmiany w stosunku do metodologii obowiązującej w 2013 roku. Do 2014 roku w badaniu brały udział gospodarstwa domowe, w których były osoby w wieku 16-74 lata, a w ostatnim roku badaniem objęto także gospodarstwa z członkami rodzin w wieku 12-15 lat. Stosuje się dwustopniowy schemat doboru próby z warstwowaniem na pierwszym stopniu. Najpierw są losowane terenowe punkty badań, a następnie mieszkania, w wyniku tego ogólna liczba mieszkań wynosiła do 2013 roku 8100, a w 2014 roku po-

szerzono ją do 16 200 mieszkań [*Społeczeństwo informacyjne...* 2014]. Do prezentacji danych GUS wykorzystano metodę opisową, a szczegółowe dane przedstawiono w układzie tabelarycznym.

Źródła wykluczenia społecznego, w tym cyfrowego i informacyjnego

Współcześnie brak jednolitego stanowiska w zakresie źródeł i mierników wykluczenia społecznego, a to prowadzi do tego, że prawie wszystkie kryteria kategoryzacji społecznej mogą być przesłanką wykluczenia. Przez jednych jest ono definiowane jako zjawisko makrosocjalne (wykluczenie determinują kryteria kategoryzacji społecznej, np. bezrobocie, miejsce zamieszkania, wiek), a przez innych jako zjawisko indywidualne (jako konsekwencja indywidualnych cech, motywacji). Prezentowane są także opinie, że zlikwidowanie ubóstwa nie zlikwiduje w pełni wykluczenia społecznego [*Diagnoza społeczna...* 2013].

Według Czapińskiego i Panka [*Diagnoza społeczna...* 2011] gospodarstwa domowe rolników są najsilniej zagrożone wykluczeniem strukturalnym, a w ramach tej kategorii wykluczeniem cyfrowym i informacyjnym. Okazuje się, że wykluczenie, zwłaszcza strukturalne związane z niskim poziomem wykształcenia i miejscem zamieszkania na terenach wiejskich, jest skorelowane z niskim kapitałem społecznym i mniej pozytywnym stosunkiem do demokracji [*Diagnoza społeczna...* 2011]. W ramach przeciwdziałania wykluczeniu strukturalnemu należy podejmować działania sprzyjające modernizowaniu polskiej wsi i obszarów wiejskich, a tym samym istotny jest proces cyfryzacji, który jest jedną z najbardziej rewolucyjnych zmian w obszarze komunikowania masowego, w rozwoju społeczeństwa informacyjnego, chociaż równocześnie pojawia się zjawisko wykluczenia cyfrowego i luki cyfrowej oraz ich konsekwencje społeczne [Jakubowicz 2007].

Luka cyfrowa definiowana i mierzona jest na różne sposoby. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) w 2001 roku uznała, że pojęcie to odnosi się do luki pomiędzy jednostkami, przedsiębiorstwami, gospodarstwami domowymi oraz obszarami geograficznymi w różnych formach korzystania z internetu oraz możliwościach dostępności do technologii informacyjno-komunikacyjnych na różnym poziomie społeczno-gospodarczym. Z kolei Komisja Europejska w 2005 roku wyróżniła dodatkowy wymiar luki cyfrowej, która wyrażona jest brakiem dostępności internetu szerokopasmowego. Dijk [2010] twierdzi z kolei, że luka cyfrowa dotyczy nie tylko braku dostępu do odpowiedniego sprzętu cyfrowego, ale należy wziąć pod uwagę również inne elementy, które zapewniają faktyczny dostęp do komunikowania cyfrowego, chociażby takie jak dostępność cenowa, środowisko makroekonomiczne i lokalne środowisko gospodarcze, czynniki społeczno-kulturowe, a także umiejętności, czyli znajomość zastosowania i sposobów wykorzystania nowych technologii [Dijk 2010]. Ten ostatni element jest warunkowany niewątpliwie skalą i rodzajem potrzeb po stronie użytkowników, a wymienienie tego czynnika uprawnia do stwierdzenia, że luka cyfrowa jest nierozzerwalnie związana z luką informacyjną.

Zarówno umiejętności, czynniki społeczno-kulturowe, jak i właściwa technologia są atrybutami także wykluczenia informacyjnego, które należałoby wyróżniać obok wykluczenia cyfrowego jako kolejną subkategorię wykluczenia strukturalnego. Problem wykluczenia informacyjnego, to nie tylko zjawisko poziomu dostępu do nowych technologii, ale także różnice związane z umiejętnościami i celami korzystania [Jaska 2010].

Jednym ze sposobów przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu, a tym samym informacyjnemu, jest wdrożenie naziemnej telewizji cyfrowej, które zwiększyło dostępność oferty programowej tego medium w gospodarstwach domowych całego kraju, w szczególności wśród odbiorców zamieszkujących tereny wiejskie, pozbawionych dostępu do telewizji kablowej. Według OECD alternatywnym środkiem zmniejszającym lukę cyfrową może być telewizja kablowa i satelitarna [Dijk 2010].

Ważnym czynnikiem zapobiegania wykluczeniu informacyjnemu, obok technologii, jest także rozpoznanie potrzeb informacyjnych odbiorcy, w tym przypadku mieszkańców obszarów wiejskich, a także wykorzystywanych źródeł informacji, umiejętności pozyskania potrzebnych informacji i łączenia posiadanych wiadomości z nowymi.

Gospodarstwa domowe na obszarach wiejskich wyposażone w komputer i z dostępem do internetu

W Polsce w 2013 roku odsetek gospodarstw domowych posiadających komputer był niższy o 5% niż w całej UE (80%), podobnie jak w 2012 roku. Nadal na pierwszym miejscu pod tym względem była Islandia, w której 97% gospodarstw wyposażonych było w komputer, a na ostatnim Bułgaria (55% gospodarstw). Około 11% Polaków z komputera korzystało mniej regularnie niż średnio w krajach UE.

W 2014 roku dostęp do komputera miało 77,1% Polaków, a na obszarach wiejskich prawie 74% (tab. 1). W dużych miastach w 2014 roku dostęp do komputera posiadało 82% gospodarstw domowych, chociaż te dysproporcje nie były tak duże w porównaniu z mniejszymi miastami. Z komputera regularnie korzystało w dużych miastach 74,4%, w miastach mniejszych 64,5%, a na terenach wiejskich 54,8%.

Dostęp do internetu w 2013 roku w Polsce był niższy średnio o 6% od średniej europejskiej (podobnie jak w 2012 roku), a o 24% niższy niż w Islandii, która zajmuje pierwsze miejsce wśród krajów UE. W 2014 roku dostęp taki miało 71,5% gospodarstw domowych na obszarach wiejskich, a w skali kraju było to 74,8% gospodarstw (tab. 1), chociaż w dużych miastach wskaźnik ten wyniósł 79,9%, a w małych 72,8%. W porównaniu z rokiem 2010 największy wzrost wskaźnika dostępności do internetu odnotowano na obszarach wiejskich i na terenach o niskim stopniu zurbanizowania (odpowiednio 15,3% i 12,3%). Warto również zwrócić uwagę na dostęp do szerokopasmowego internetu. Na obszarach wiejskich gospodarstwa domowe znacznie rzadziej miały szerokopasmowy dostęp do sieci niż gospodarstwa domowe w miastach. W 2014 roku odsetek ten wyniósł na wsi 66,7%, a w dużych miastach 79,9%. W porównaniu do 2010 roku największy wzrost odsetka odnotowano na terenach wiejskich (19,8%), podczas gdy w mniejszych i dużych miastach wyniósł on odpowiednio 7,7% i 11,1%.

Należy również zwrócić uwagę na największy (o 13,2%) wzrost udziału regularnych użytkowników internetu w porównaniu do 2010 roku w grupie rolników. W populacji osób uczących się wzrost ten był nieznaczny, co wynika oczywiście z wysokiego poziomu wskaźnika już na początku badanego okresu.

Brak potrzeby był najczęstszym powodem nieposiadania internetu w domu. Wskaźnik ten wyniósł 59,1% w 2014 roku i był niższy o 5,8% w porównaniu z 2013 rokiem. Jest to wskaźnik, który dotychczas wzrastał co roku. W 2014 roku pierwszy raz odnotowano jego spadek. Tę przyczynę

Tabela 1. Dostępność do komputera i internetu w gospodarstwach domowych ogółem i na obszarach wiejskich w latach 2010-2014

Table 1. Household Access to a Computer and Internet in Total and in Rural Areas in years 2010 to 2014

Wyszczególnienie/Specification		Odsetek/Percentage				
		2010	2011	2012	2013	2014
Wyposażenie gospodarstw domowych w komputer/ <i>Households possessing a computer</i>	obszary wiejskie/ <i>rural areas</i>	63,7	67,1	69,4	71,7	73,6
	ogółem/ <i>total</i>	69,0	71,3	73,4	74,7	77,1
Regularnie korzystający z komputera/ <i>Regular computer users</i>	obszary wiejskie/ <i>rural areas</i>	47,3	49,8	50,2	51,4	54,8
	ogółem/ <i>total</i>	57,7	60,0	60,2	60,8	63,5
Gospodarstwa domowe z dostępem do internetu/ <i>Households with Internet access</i>	obszary wiejskie/ <i>rural areas</i>	56,2	61,2	66,1	67,8	71,5
	ogółem/ <i>total</i>	63,4	66,6	70,5	71,9	74,8
Gospodarstwa domowe mające szerokopasmowy dostęp do internetu/ <i>Households with broadband Internet access</i>	obszary wiejskie/ <i>rural areas</i>	46,9	53,4	60,5	63,0	66,7
	ogółem/ <i>total</i>	56,8	61,1	67,0	68,8	71,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Społeczeństwo informacyjne... 2014]

Source: own study based on [Społeczeństwo informacyjne... 2014]

w pierwszej kolejności wymieniali mieszkańcy mniejszych miast, w drugiej kolejności dużych miast, a na trzecim miejscu znaleźli się mieszkańcy obszarów wiejskich. Należy podkreślić, że jest to grupa, która wymienia coraz częściej inne przyczyny i w coraz większym stopniu deklaruje potrzebę posiadania takiego dostępu, chociaż jest to zróżnicowane regionalnie i wiekowo. Druga najczęściej deklarowana przyczyna to brak odpowiednich umiejętności (44,8%) i był to wzrost o 9% w stosunku do roku poprzedniego. Należy zwrócić uwagę na wzrost rangi kompetencji koniecznych do korzystania z nowych technologii. Jako kolejną przyczynę wskazano koszty zakupu sprzętu – w 2014 roku była to podobna liczba respondentów jak w 2013 roku, czyli około 28%.

Odsetek gospodarstw domowych wskazujących brak potrzeby korzystania z internetu z powodu nieposiadania łączy internetowych w domu był wyższy w miastach niż na obszarach wiejskich, a także wyższy na terenach o średnim stopniu zurbanizowania niż na obszarach wysoce zurbanizowanych.

Pomimo tego, że internetowe usługi komunikacyjne są wymieniane przez użytkowników w pierwszej kolejności, to na obszarach wiejskich w analizowanym okresie spadł odsetek osób korzystających z komunikatorów. Wysyłanie poczty elektronicznej nadal pozostaje najpopularniejszą formą użytkowania internetu, a co trzeci mieszkaniec obszarów wiejskich w latach 2013 i 2014 korzystał z serwisów społecznościowych, uczestniczył w czatach i forach dyskusyjnych. Była to tendencja wzrostowa w analizowanym okresie, podobnie jak w przypadku telefonowania przez internet (tab. 2).

Najczęściej wykonywaną czynnością podczas użytkowania internetu było wysyłanie i odbieranie poczty elektronicznej. W 2014 roku z tej formy komunikacji korzystało 52,9% populacji (79,5% korzystających z internetu w porównaniu z 81,9% w roku poprzednim). Osoby mieszkające w miastach, szczególnie dużych, częściej korzystały z internetu w celach komunikacyjnych niż osoby mieszkające na terenach wiejskich. Drugą czynnością najczęściej wykonywaną za pośrednictwem internetu było wyszukiwanie informacji o towarach i usługach (50% populacji). W tej kategorii odnotowano największy wzrost popularności w latach 2009-2013 – o 20,8%. Tendencja ta ujawniła się także wśród mieszkańców obszarów wiejskich, bowiem był to wzrost z 15,8% w roku 2009 do 23,8% w 2013 roku.

Na trzecim miejscu wymieniano czytanie i pobieranie czasopism online. W 2014 roku 47,2% ogółu populacji (70,8% internautów) wykorzystywało internet w tym celu i był to wzrost o 29,8% w porównaniu z rokiem 2010. Jednak najwyższy poziom wzrostu odnotowano w latach 2013-2014 – o 20,4%.

Tabela 2. Osoby korzystające z internetowych usług komunikacyjnych w ciągu ostatnich 3 miesięcy
Table 2. Use of Online Communications Services in the Past Three Months

Internetowe usługi komunikacyjne/ <i>Online Communications Services</i>		Odsetek osób/ <i>Percentage of people</i>				
		2010	2011	2012	2013	2014
Korzystanie z komunikatorów masowych/ <i>Mass communicators</i>	ogółem/ <i>total</i>	31,1	30,2	25,7	21,3	16,4
	obszary wiejskie/ <i>rural areas</i>	25,4	26,3	21,7	17,7	14,2
Udział w czatach, forach dyskusyjnych, korzystanie z serwisów społecznościowych/ <i>Chat rooms, discussion forums and social networking sites</i>	ogółem/ <i>total</i>	32,2	38,9	38,5	37,3	38,9
	obszary wiejskie/ <i>rural areas</i>	27,5	34,6	33,0	33,1	35,0
Telefonowanie przez internet/ <i>Telephoning via the internet</i>	ogółem/ <i>total</i>	20,0	21,4	24,1	24,1	27,5
	obszary wiejskie/ <i>rural areas</i>	15,0	16,9	18,8	18,6	21,4
Wysyłanie, odbieranie poczty elektronicznej/ <i>Sending and receiving email</i>	ogółem/ <i>total</i>	47,8	50,4	51,1	51,5	52,9
	obszary wiejskie/ <i>rural areas</i>	35,5	39,0	39,8	41,3	43,6

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Internet był wykorzystywany także do kontaktów z organami administracji publicznej. Najwięcej mieszkańców dużych miast korzystało z tej możliwości. Podobnie jak w skali kraju, także według klasy miejsca zamieszkania najpopularniejszą formą korzystania z usług e-administracji było wyszukiwanie informacji na stronach internetowych administracji publicznej. W dużych miastach czynność tę wykonywało 31,8% respondentów, a najrzadziej wskazywaną czynnością było wysyłanie wypełnionych formularzy (23,1% ankietowanych). Najmniej osób korzystało z usług e-administracji na obszarach wiejskich. Informacje na stronach internetowych administracji publicznej wyszukiwało 13,3% respondentów z tych terenów, a tylko 9,1% wysyłało wypełnione formularze przez internet (odpowiednio 18,5% i 14% mniej niż w dużych miastach).

Technologie informacyjno-komunikacyjne nazywane jeszcze przez niektórych nowymi, stały się powszechne. W 2003 roku z telefonów komórkowych, komputerów i internetu korzystało tylko 14% w wieku od 16 lat [*Diagnoza społeczna...* 2011]. W 2013 roku z komputera, internetu, komórki i smartfona w tej samej grupie wiekowej korzystało 61,3%. W grupie rolników wskaźnik odpowiedzi wyniósł 40,1%, z komputera korzystało 44,9%, z internetu 43,2%, z telefonu komórkowego 85,5%, a ze smartfona 9,2%. Na obszarach wiejskich odsetek korzystających ze wszystkich technologii wyniósł 50,8% [Batorski 2013].

Podsumowanie

W Polsce mieszkańcy obszarów wiejskich są nadal wymieniani wśród grup społecznych dotkniętych największym ryzykiem wykluczenia, chociaż w ostatnich latach dostęp do nowoczesnych nośników informacji jest znacznie większy. Jak wynika z zaprezentowanych danych GUS:

- zmniejszają się różnice w kategorii wyposażenie gospodarstw domowych w komputer i dostępu do internetu,
- największy wzrost udziału regularnych użytkowników internetu w porównaniu do 2010 roku odnotowano w grupie rolników,
- mieszkańcy obszarów wiejskich coraz częściej deklarują potrzebę posiadania dostępu do internetu,
- nadal na obszarach wiejskich najmniej osób korzysta z usług e-administracji.

Aby zmieniać ujawniające się dysproporcje, należy dążyć do wzrostu poziomu zrozumienia społecznego dla zachodzących przemian i roli jaką odgrywają technologie informacyjne we współczesnym świecie. Dlatego tak ważne są działania, które umożliwiają ustawiczne kształcenie osób w tym zakresie, zarówno w perspektywie jednostki, jak i grup społecznych.

Literatura

- Batorski D. 2013: *Polacy wobec technologii cyfrowych – uwarunkowania dostępności i sposobów korzystania*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raporty*, Wydawnictwo Vizja Press, Warszawa, 330.
- Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Raporty*. 2011: Czapiński J., Panek T. (red.), Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa, 299, 349-351.
- Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raporty*. 2013: Czapiński J., Panek T. (red.), Wydawnictwo Vizja Press, Warszawa, 342, 375.
- Dijk J. van 2010: *Społeczne aspekty nowych mediów. Analiza społeczeństwa sieci*, PWN, Warszawa, 177-178, 289-290.
- Jakubowicz K. (red.). 2007: *Media publiczne. Początek końca czy nowy początek*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, 176.
- Jaska E. 2010: *Media a problem wykluczenia informacyjnego na obszarach wiejskich*, [w:] E. Jaska (red.), *Polska wieś, bezpieczeństwo żywnościowe a media*, Wydawnictwo Publicy, Warszawa, 213.
- Społeczność informacyjna w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2010-2014*. 2014: GUS, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa.

Summary

This article attempts to present the availability and use of modern information and communication technologies (ICTs) in rural areas. The theoretical part defines the determinants of digital and information exclusion to emphasize the fact that the mere access to ICTs is becoming a decreasingly discriminating factor. Much bigger differences are arising between users who have the necessary expertise and know how to use the technology in a manner that benefits them and those who do not have it. The empirical part analyses data from 2010 - 2014 provided by the Central Statistical Office (GUS) in order to present changes in terms of access to computers and the Internet and the use of Internet communication services in rural areas. The paper uses a descriptive method and details are presented in tabular format.

Adres do korespondencji
dr inż. Ewa Jaska
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Wydział Nauk Ekonomicznych
Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
email: ewa_jaska@sggw.pl